

VESNA GAMULIN TUDJINA

SENJSKI BISKUP MARKO ANTONIJE DE DOMINIS U ŠENOINOJ INTERPRETACIJI

Vesna Gamulin Tadjina
Filozofski fakultet u Zagrebu
HR 10000 Zagreb

UDK:262:886.2.09:929 De Dominis, M.A.
Stručni članak
Ur.: 1995-07-31

Autorica pokušava u ovom radu rehabilitirati lik senjskoga biskupa Marka Antonija de Dominisa. Ona analizira sliku biskupa opisanu u Šenoinoj pripovjetki *Čuvaj se senjske ruke* i uspoređuje ju s utvrđenim povijesnim činjenicama. Produbljuje problematiku, raspravlja o mogućim korijenima nekih pitanja koja su povezana s de Dominisom i iznosi mišljenje Šime Ljubića i Franje Račkoga kao moguće izvore iz kojih je Šenoa mogao crpiti građu za svoj lik biskupa de Dominisa. Pritom naglašava da su kod Šenoa činjenice interpretirane proizvoljno. Na taj način autorica daje objektivnu sliku biskupa Marka Antonija de Dominisa, kojega je Šenoa, kako ona dokazuje, ocmio.

Lik Marka Antonija de Dominisa nije dovoljno znanstveno istraživan i još uvijek postoje neke historiografske praznine vezane uz njegov život i djelo, da i ne spominjemo razinu poznavanja njegova golemog pisanog opusa. Značaj Dominisove uloge u zbivanjima u Europi njegova vremena i široki spektar njegova djelovanja (prirodoznanstveno, teološko, filozofsko, političko, diplomatsko), ostaju zasjenjeni zapisima temeljenim uglavnom na vjerskim ili političkim predrasudama.

Time je začudnija činjenica da postoje i drama i pripovijetka i roman u kojima se Dominis pojavljuje, ako ne kao glavni, onda kao jedan od glavnih likova. Već je Dominisov suvremenik, engleski dramatičar Thomas Middleton 1624. godine napisao dramu pod naslovom *The Game of Cheese* u kojoj ga pod nadimkom *Fat Bishop* uglavnom ismijava.

Roman je objavljen relativno nedavne 1968. godine iz pera Ivana Supeka pod naslovom *Heretik*, a donosi dramatzirani životopis posljednjeg perioda Dominisova života, nakon njegova povratka iz Engleske, u doba sudskog procesa koji je inkvizicija poduzela protiv njega i njegova djela, do smrti u tamnici St. Angelo u Rimu.

Pripovijetka pak predstavlja izvor znanja o Dominisu za većinu ljudi kod nas, pogotovo stoga što je propisana kao školska lektira. U skladu s romantičarskim njegovanjem historijskih tema, 1875. godine August Šenoa objavio je pripovijetku pod naslovom *Čuvaj se senjske ruke*,¹ koja priča o životu u Senju u doba Dominisova biskupovanja. Glavni lik naravno nije Dominis, već je to romantična priča o uskocima, ali ni romantizmu imanentna prenaplašena osjećajnost u prikazivanju slike stvarnosti, kao ni autorova emotivna potreba za pronalaženjem krivca za nesretnu uskočku sudbinu, ne opravdavaju sva pretjerivanja u ocrnjivanju Dominisove uloge i karaktera.

Za početak trebalo bi uzeti u obzir osnovne povijesne činjenice: Nakon vrlo uspješne karijere na sveučilištima u Veroni, Brescii i Padovi., prva stepenica u kasnijem usponu unutar crkvene hijerarhije za Marka Antonija de Dominisa bio je položaj senjskog biskupa. Tu je funkciju obnašao službeno svega dvije godine - potvrđen je u Veneciji 13. kolovoza 1600. godine, a već 16. studenog 1602. papa Klement VIII. imenuje ga splitskim nadbiskupom. Međutim, njegova uloga u rješavanju senjskih problema, odnosno uskočkog pitanja, započinje par godina ranije. Naime, nakon pogibije njegova strica Antuna, dotadašnjega senjskog biskupa, nakon bitke s Turcima pod Klisom 1596. godine, dosta je razumljivo da je habsburški car Rudolf II. obratio pozornost na njegova učenog sinovca Marka Antonija, to više što je taj bio po volji i mletačkom knezu, i to u doba kada se željelo izgladiti razmirice između Carevine i Republike. A zašto je Marko Antonije bio skoro četiri godine samo "izabrani biskup senjski" ("eletto vescovo di Segnia"), a ne i potvrđen od Rimske Stolice, uzimajući u obzir mnoge okolnosti, kao i neke očite ali i one samo pretpostavljive spletke, ostaje zasad na nivou hipoteze. Međutim, Marko Antonije de Dominis preuzeo je ulogu senjskog biskupa i upravitelja krbavsko-modruške biskupije u doba ne samo turske opasnosti već i vrlo direktnih sukoba uskoka s Mlečanima. Njegova je djelatnost, silom prilika, bila više svjetovne (diplomatske) nego crkvene naravi, jer je postojanje uskoka plašilo ne samo Mletačku Republiku nego i carski dvor i rimsku kuriju, i problem se morao

¹ Pripovijetka *Čuvaj se senjske ruke* prvi je put objavljena u časopisu *Vienac* 1875, br. 46-52.

nekako riješiti. Preuzevši tako odgovornost na politički vrlo problematičnom području, Dominis je uskočko pitanje nastojao riješiti njihovom demilitarizacijom, odnosno privođenjem uskoka mirnodopskim zanimanjima - poljodjelstvu, ribarstvu i trgovini. Prema uputama koje je u Rimu 1598. godine dobio od pape Klementa VIII., Dominis u studenom 1599. godine odlazi u Prag caru Rudolfu s prijedlogom da se uskoci isele preko Velebita u unutrašnjost Hrvatske, udovoljavajući na taj način i mletačkim nastojanjima da se uskoci uklone s jadranskih obala. Kako je za seobu i smještaj uskoka trebalo osigurati novčanu potporu, Dominis je iz Praga otputovao u Graz da zamoli za pomoć nadvojvodu Ferdinanda. Na povratku u Senj zaustavio se u Ljubljani kako bi dobio podršku kranjskih staleža. Poslije dogovora s uskočkim vođama Dominis odlazi u Veneciju, kada biva i službeno potvrđen za biskupa. Uskočko je pitanje ušlo u kritičnu fazu kada je Ferdinandov general Rabatta na zadatku da nasilno preseli uskoke naišao na njihov otpor i 2. veljače 1601. godine dao pogubiti njihove vođe, a njih oko 250 nasilno preselio preko Velebita u unutrašnjost Hrvatske. Kako se Dominis prihvatio zadatka da riješi financijsko pitanje tog preseljenja, mnogo je putovao duž Primorja - obalom od Rijeke do Zadra, iako su mu uskoci već tada prijetili smrću. U istu svrhu koncem kolovoza 1601. godine ponovno odlazi u Prag, gdje, kao ni početkom prosinca u Grazu, nije imao puno uspjeha. U međuvremenu situacija se dramatično pogoršala kada su uskoci ubili Rabattu i 12 njegovih ljudi. Na povratku u domovinu početkom 1602. godine Dominis je tajno stigao do Raba, izbjegnuvši tako stupicu koju su mu postavili uskoci. Uvidjevši da je njegova egzistencija na senjskoj biskupskoj stolici praktično izgubljena, Dominis preko Ancone odlazi u Rim. Za vrijeme Dominisova boravka u Rimu umro je splitski nadbiskup Domenico Foconi i Dominis je na molbu splitskog kaptola, uz pristanak gradskoga velikog vijeća i uz zauzimanje Mlečana, izabran za nadbiskupa nezauzete splitske stolice.

Iz Šenoine pripovijetke opći je dojam o Dominisovu karakteru i ulozi u događajima više nego poguban. Uzrok je tome zasigurno u romantičarskom pristupu pokazivanju ljudi i događaja, ali i u vrsti izvora kojima se autor služio.

O postanku pripovijetke Šenoa navodno kaže:

"Mene se je ta uskočka epizoda silno dojmila kad, čitajući našu povijest, naidoh na nju, te smjesta odlučih izgraditi je poput novele. Stoga stadoh odmah kupiti historijsko gradivo, te tražiti potrebne potankosti. Znam da pripovijetka nije kronika, već umjetna cjelina, koju oživljava tvorna sila pjesnikova, nu ne nalazim razlog da se pjesnik iznevjeri povijesti ako je ona po sebi zgodna i spretna novelističkoj izradbi... Pohodio sam dakako i Senj i Primorje da mi bude pozorište moje pripovijesti živo pred očima, a u samom Senju zađoh u starinske

kuće da i tu pogodim karakteristiku. To su vam izvori moje pripovijetke. Pri kraju spomenut mi je još jedno. Pojedina lica karakterisao sam po činih, po izvorih, nipošto po mnijenju drugih, navlastito biskupa Dominisa, čovjeka u znanosti znamenita, al u politici, sudeći po njegovih pismih, prosta agenta i uhodu Mletačke Republike."²

Iako izrijekom tvrdi da se nije povodio mnijenjem drugih, dakle legendama, a čini bez izvora u vremenskoj distanci od nešto više od dva i pol stoljeća zapravo i jesu mnijenje drugih, preostaje nam da pokušamo dokučiti (ispitati) što su Šenoi mogli biti dostupni izvori. Na žalost članci koje je o Dominisu Franjo Rački objavljivao u *Viencu*,³ Šenoi nisu mogli služiti kao izvori informacija jer su objavljivani dvije godine nakon objavljivanja Šenoine pripovijetke! (možda baš i zbog nje) Budući da Šenoa ni sam ne spominje arhive kao izvore informacija, jedini koji su mu onda mogli biti dostupni bili su radovi Šime Ljubića, od kojih je jedan Dominisov životopis,⁴ prilično iscrpan, ali i dosta dogmatski obojen, dok drugi donosi prijepise dokumenata uglavnom iz venecijanskog i poneki iz pariškog arhiva,⁵ koji očito predstavljaju jedine povijesne "izvore", ali čija je upotreba kod Šenoe prilično proizvoljna. Šenoina interpretacija nalazi podršku u Ljubićevim radovima, koji (za razliku od Račkog) usprkos mnoštvu sakupljenog materijala nije uviđao razine Dominisova djelovanja i dosege (domete) njegovih preokupacija i u toj nemogućnosti svaki Dominisov iskorak iz ustaljenih normi, kao i mnogi kasnije, objašnjavao njegovom častohlepnošću.

Ljubić citira kao poticajnu prvu rečenicu koju Farlati piše o Dominisu: "Velik je, naime, bio čovjek M. Antonije, obdaren osobitim darovima prirode, oštrim i bistrim razumom, izvanrednog znanja, posebne rječitosti, sposoban za sve i vrlo djelotvoran; ali ova prirodna dobra je iskvario izopačenom nakanom, častohlepljem, nadutošću i nesnošljivom ohološću."⁶ Međutim, i sam priznaje da mu je cilj dokazati samo zadnji dio ove ocjene.⁷

I tu su izглеda korijeni izvrtanja Dominisova diplomatskog truda oko spašavanja ljudi u doba njegova izričitog neprijateljstva prema uskocima.

² Citat iz predgovora Ivana Lopca 15. izdanju *Čuvaj se senjske ruke*, Školska knjiga, 1986.

³ Franjo RAČKI, *Marko Antun de Dominis*, Vienac, VI (1874) 48, 761-765; 49, 774-779; 50, 795-796; 51, 811-813; 52, 827-832.

⁴ Šime LJUBIĆ, *O Markantunu Dominisu Rabljaninu*, Rad JAZU, 10, 1870, 1-159.

⁵ Šime LJUBIĆ, *Prilozi za životopis Markantuna Dominisa Rabljanina - spljetskog nadbiskupa*, Starine JAZU, 2, 1870, 1-18; Šime LJUBIĆ, *Prilog k razpravi o Markantunu Dominisu Rabljaninu*, Starine JAZU, 4, 1-18.

⁶ Daniele FERLATI, *Illyricum sacrum*, Venetiis, 1765, vol. III, 495.

⁷ Š. LJUBIĆ, *O Markantunu Dominisu...*, 2.

Najlakše uočljiva historiografska pogreška u Šenoinoj pripovijetci jest upotreba nekih povijesnih imena, a i dan izvršenja osude inkvizicije nad mrtvim Dominisovim tijelom iz nepoznatog je razloga datiran deset godina ranije (21. prosinca 1614., a ne 21. prosinca 1624.), osim možda iz autorove emotivne potrebe da "izdajica" bude što prije kažnjen.

Prezime Dominisove majke, odnosno njegovih venecijanskih rođaka, Šenoa navodi kao Veluto, a ne ispravno Vellutelli. Pogrešno navođenje majčina djevojačkog prezimena možda i ne bi bila neka značajna greška u književnosti da nije činjenica njezina venecijanskog podrijetla u pripovijetci upotrijebljena sa svrhom dokazivanja Dominisove apsolutne odanosti Mlečanima, uz riječi: "A majčino mlijeko u svakom je čovjeku jače od očeve krvi",⁸ što osim očitog pretjerivanja, pokazuje i nepoznavanje činjenice da Dominisovo podrijetlo nikad i nikome u njegovo doba nije bilo sporno: "... Rođen je u plemenitoj dalmatinskoj obitelji, imenom..."⁹

Međutim, usputno spominjanje, i to pod krivim imenom, biskupa Antuna Dominisa, uskočkog heroja palog u bitci s Turcima, ali i čovjeka koji je sigurno imao snažan utjecaj na odgoj mladog Marka Antonija, budući da mu je bio prvi učitelj a kasnije poticatelj njegova daljnjeg školovanja, teško je objašnjivo, pogotovo uz izričit Šenin stav da ne nalazi "razlog da se pjesnik iznevjeri povijesti ako je ona (povijesna zgodna) po sebi zgodna i spretna novelističkoj izradbi". Dominisov stric i prethodnik na senjskoj biskupskoj stolici sasvim sigurno se zvao Antun, a ne Ivan kako ga Šenoa naziva. Ta bi se pogreška mogla objasniti možda jedino prethodnim postojanjem čak dva senjska biskupa iz iste obitelji istog imena - Ivan Dominis (prvog 1432.-1436. godine i drugog 1537.-1541. godine), ali i ukoliko pjesnička sloboda dopušta takvu zamjenu, onda je ona u ovom slučaju zlonamjerno svrsishodna.

Kod Ljubića su svi prethodno spomenuti podaci točni.

Najveću nepravdu Šenoa čini stavljajući Dominisu u usta riječi: "Ti znaš predobro, koliko sam na praškom dvoru radio, da skrham Uskokom vrat..."¹⁰, dok nam izvori, koje i sam Ljubić objavljuje, govore da je taj navodno odani podanik vladajućih dvorova zapravo svuda molio za podršku, skupljao novac za pomoć uskocima i svim silama pokušavao spasiti što se u datim okolnostima još spasiti moglo.

⁸ August ŠENOVA, *Sabrane pripoviesti*, Matica hrvatska, 1884, 287.

⁹ Primjer iz pisma Fulgentija Micanzija lordu Williamu Cavendishu od 24. veljače 1617. godine. Devonshire MSS, Chatsworth, Translations of Italian Letters, pismo br. V, str. 16.

¹⁰ Isto, str. 289.

Nedopustivo bi bilo zanemariti Dominisovu osnovnu misao koju je i praktički i teoretski isticao na razne načine i obrazlagao kasnije u svim svojim djelima, a već u prvoobjavljenom spisu o razlozima koji su ga naveli na odlazak¹¹ iznosi riječima: "... nastojim najviše oko toga,... da se suzbiju razdori i da se kršćanskim vladarima oduzme prilika da smišljaju međusobna tlačenja i da pod izlikom vjere i religije remete javni mir i spokojstvo kršćanskog naroda tegobnim i doista bezbožnim ratovima, pa da radije uprave svoje sile na to da se Kristove crkve, koje jecaju pod jarmom tirana, pravih nevjernika, vrate u negdašnju slobodu."¹²

Međutim, nedvojbeno je da je Šenoina velika zasluga što je nakon dva i pol stoljeća skinuo strašnu anatemu zaborava s Dominisova imena kojom je inkvizicija tako djelotvorno osudila njegovo ime i djelo.

SENJER BISCHOF MARKANTUN DE DOMINIS IN DER ŠENOVA'S INTERPRETATION

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Autorin versucht in dieser Arbeit die Gestalt des Senjer Bischofs Markantun de Dominis zu rehabilitieren. Sie analysiert das Bild des in der Šenoa's Erzählung *Čuvaj se senjske ruke* geschilderten Bischofs, und vergleicht es mit den festgestellten historischen Daten. Sie vertieft die Problematik, zerlegt die möglichen Wurzeln einiger mit de Dominis gebundener Fragen, und gibt die Meinungen von Šime Ljubić und Franjo Rački als die möglichen Quellen aus denen Šenoa seine Gestalt dieses Bischofs schöpfen konnte. Dabei betont sie, daß die Daten bei Šenoa eigenwillig interpretiert wurden. Auf diese Weise gibt die Autorin ein objektives Bild des bei Šenoa verdächtigten Bischofs de Dominis.

¹¹ *Marcus Antonius de Dominis, Archiepiscopus Spalatensis, suae protectionis consilium exponit*, London, 1616.

¹² Prijevod V. GORTAN, *Encyclopedia moderna*, 5-6, 1967, 91.